

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 1–2 (2001)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Грамматика

- Једно давно постављено питање: значе ли *ојкад* и *ојкако* исто
(МИЛКА ИВИЋ) 1
- Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за
Хрвате и Србе (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ) 6
- О асиметричним кондензованим низовима
(РАДОЈЕ СИМИЋ — ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 45
- Грамматичка основа и наставци именица типа *име-имена*
(МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 71

Језичка култура и нормативистика

- О бирократизацији српског језика (ДУШКА КЛИКОВАЦ) 85
- О ктетицима *српски* и *србијански* у свјетлу лексичко-семантичке
норме (МИЛАН ШИПКА) 111
- Стандардни језик и дијалекти (СРЕТО ТАНАСИЋ) 123

Лексикологија и семантика

- Информације о грамматичкој и лексичкој спојивости у
deskриптивном речнику (СТАНА РИСТИЋ) 131

Прилози

- О конверзији сложених придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ) 141
- Прилог Семантичко-деривационом речнику српскога језика
(Деривационо гнездо придева *добар*)
(РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ) 145
- Статус српског језика у образовању (ЈОВАНКА РАДИЋ) 152

Прикази

- Иван Клајн, Творба речи у савременом српском језику. Први део:
Слагање и префиксација (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 157
- Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику
(МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 162
- Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина у
савременом српском језику (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ) 166
- Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика
(ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) 170

ЈОВАНКА РАДИЋ
(Учитељски факултет, Јагодина)

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ОБРАЗОВАЊУ*

Свест о потреби овладавања књижевним језиком свога народа и о потреби његовог неговања огледа се, поред осталог, у степену заступљености књижевног језика у наставним плановима и програмима за различите ступеве образовања. Српски народ се, бар у начелу, у томе не разликује од других савремених европских народа. Ипак, проблеми са којима се Срби у вези са тим сусрећу говоре да на организационо-просветном плану постоје пропусти. Пођимо од циљева образовања. Међу основним циљевима образовања у западноевропским земљама налази се поштовање културног идентитета и неговање матерњег језика, што значи да је развијање љубави према матерњем језику циљ образовања, уграђен у све наставне предмете. Код нас језик на општеобразовном плану није добио тако значајно место, али на потребу за његовим очувањем и неговањем указују, бар формално, други параметри.

Српски језик у основној и *Српски језик и књижевност* у средњим школама, у списку предмета, као и у свим званичним документима (наставни планови, ђачке књижице, дневници, сведочанства и сл.) налази се на првом месту, испред осталих наставних предмета. Рекло би се по томе да је у нашим наставним плановима овом предмету дато место које му и припада као предмету који проучава матерњи језик, примарно национално обележје сваког народа. И на Филолошком факултету у Београду прва у низу међу студијским групама је Група за српски језик и књижевност. Међутим, да ли садржина одговара форми, да ли се и колико у наставној пракси настоји постићи основни образовни циљ овога предмета, — неговање и развијање љубави према матерњем језику, овладавање српским књижевним језиком као наставним језиком и као наставним предметом. Полазећи од уверења да се изражајне, естетске, али и друге вредности једнога језика најпотпуније испољавају у језику књижевног дела, матерњи језик изучава се заједно са књижевношћу (националном и преводном) у оквиру истог предмета. Међутим, јединство наставе језика и књижевности, на коме се

---

* Рад је прочитан на XV конгресу Савеза славистичких друштава Југославије (Ниш 2001).

упорно и углавном на штету језика инсистира, није нашло правог одраза у наставним програмима ниједног нивоа образовања. Делови програма посвећени језику су јасно одвојени од делова посвећених књижевности.

Језичком градиву, које је подељено на граматику и правопис, у млађим разредима основне школе, где је предмет *Српски језик* заступљен са пет часова недељно (190 годишње), посвећено је око 15 часова у I разреду, око 40 у II и III и око 45 часова у IV разреду.¹ У свим разредима је задржао из књижевности програмиран двоструко већи број часова (40, 80, 80, 80). Питање је колико су наши учитељи са два семестра наставе српског језика на учитељским факултетима овладели језичком материјом да би је преносили ученицима кроз, на овом нивоу пожељено, јединство наставе језика и књижевности. Друкчији однос између језичких и књижевних програмских садржаја карактерише наставни програм за старије разреде основне школе. Једино је на том нивоу образовања језик у само малој мери подређен књижевности (V разред: 65 језик и 65 књижевност, VI разред: 50 : 55, VII разред: 50 : 55, VIII разред: 45 : 55), али и даље подређен. Ипак, поставља се питање, зашто се и овде предмет назива *Српски језик* ако је више простора дато књижевности? Да ли зато што су књижевна дела предвиђена за обраду писана српским језиком? Јасно је да ни овде програмски садржаји не одговарају називу наставног предмета.

Српски језик се у средњим школама изучава у оквиру предмета *Српски језик и књижевност*. У називу је, како видимо, истакнут прво језик. Међутим, у програмима се најпре наводе садржаји из књижевности, којима је у свим разредима и свим образовним профилима дато много више простора. У гимназији општег типа за књижевност је у другом разреду планиран 91 час, а за српски језик (са општелингвистичким садржајима) 30 часова, у трећем 90 часова књижевности, према 34 часа језика, у четвртм 80 према 30. Исти је однос и у гимназијама друштвено-језичког (друга година 91 : 30, трећа 110 : 35, четврта 95 : 35) и природно-математичког смера (друга година 75 : 24, трећа 69 : 25, четврта 80 : 30). Но, ако се пође од тога да се основна знања о језику стичу у основној школи (што се, судећи по обиму опште неписмености, ипак, не дешава), традиционално слаба заинтересованост за проучавање српског језика као матерњег може бити задовољена са, у просеку, непуним часом недељно, колико је и предвиђено за скоро све образовне профиле. Ту би се могла добити општелингвистичка сазнања о значају књижевнојезичке норме и о неговању језичке културе, изградити ставови о српском књижевном језику, о језичкој толеранцији итд.

¹ У оквиру још увек важећих наставних планова из 1991. године, програми за *Српски језик* у основној школи објављени су у *Просвећеном гласнику* XXXIX/4, стр. 4–6 (I и V разред) и XL/2, стр. 1–16 (остали разреди), а за *Српски језик и књижевност* у гимназијама различитих профила у *Просвећеном гласнику* XL/3, стр. 2–14.

Међутим, досадашња искуства говоре да се планирани програмски садржаји у већини средњих школа у Србији не поштују у наставној пракси, да се веза са лингвистичким садржајима у већини случајева трајно прекида већ по завршетку основне школе. То потврђује анкета са 117 студената прве године Учитељског факултета у Јагодини (55 са завршеном гимназијом и 62 са осталим четворогодишњим школама). Анкета је укључила следећа питања:

1. *Да ли сѐ и колико у средњој школи обрађивали садржаје из српског језика и правописа?*
2. *Да ли су у вашој школи испитивана и оцењивана знања из обрађиваних програмских садржаја из области језика?*
3. *Код вас је у досадашњем школовању развијан афинитет према изучавању: а) мајерњег језика, б) књижевности, в) језика и књижевности?*

Само 20% студената који су завршили гимназију је одговорило да су садржаје из српског језика обрађивали једном недељно, или да су обрађивали („темељно“) све, и језик и књижевност, дакле онолико колико је планирано програмима. Њих 35% је одговорило да су ове садржаје обрађивали 1 или 2 пута месечно, двоструко мање од предвиђеног, 35% да су српском језику посветили највише два-три часа годишње (неколико њих да су пажњу посвећивали само правопису, у вези са писменим задацима), односно да су језик радили „мало“, „у недовољној мери“, „врло мало“, „у малим количинама“. Њих четворо (двоје са завршеном гимназијом друштвено-језичког смера) је одговорило да за четири године нису посветили језику и правопису ниједан час. Тридесет процената студената (19) из осталих средњих школа је казало да за четири године школовања њихови наставници ниједан час нису посветили језику или правопису. Велики број (око 20%, њих 14) је дао одговор да се језику посвећивало 1–2, или 3–4 часа годишње. Да се језику посвећивао 1 час месечно одговорило је око 15% (11), а тек десетак процената (6 студената) тврди да су се у њиховој школи садржаји из језика предавали 2–3 часа месечно, колико је програмом предвиђено. Велики број неодређених одговора (12) указује на то да наши средњошколци не разликују шта је језик и граматика, а шта правопис.²

Српски језик у нашим средњим школама још лошије пролази ка-да дође на ред испитивање и оцењивање. Наиме, и тамо где су програмски садржаји из језика бивали заступљени, није се инсистирало на њиховом усвајању; та знања се нису проверавала и оцењивала. Са-

² Професори средњих школа, учесници на овом славистичком скупу, у дискусији су необрађивање градива из језика често образлагали и оправдавали тиме што је програм из књижевности преобиман и не оставља простора за било шта друго (не само за граматiku, већ и за културу изражавања). Други су, опет, недостатке садашње концепције наставе језика и књижевности у средњој школи оправдано видели у томе што се не омогућава континуираност наставе ни једне ни друге области. Језик се чешће заобилази из разлога што су програмске теме из књижевности најчешће целовите, што их је тешко прекидати и уводити у наставу садржаје који са њима нису повезани.

мо 11 студената, од 118 анкетираних, је одговорило да је испитивано и из тог дела градива, што говори да је настава граматике, и када је има, формализована.

У складу са овим су и резултати са пријемног испита на јагодинском Учитељском факултету и изјашњавања студената о свом афинитету према изучавању језика или књижевности (3. питање). Скоро 70% свршених гимназијалаца наводно воли само књижевност, 15% воли матерњи језик (да у питању није било овога „матерњи“, вероватно би их било и мање), а остали (15%) су казали да имају подједнако развијене афинитете и према језику и према књижевности. Међу студентима који су дошли из техничких школа много је већи проценат оних који воле само књижевност, око 85% (54 студента), док само 4 воле језик, и исто толико и језик и књижевност.

Слично стоји са афинитетима студената који су се 2001/2002. године уписали на студијску Групу за српски језик и књижевност београдског одељења Филолошког факултета у Крагујевцу. На питање *За уџб на ову студијску групу ојределили сће се из афинитетиа према:* а) *језику* б) *књижевности*, — од 48 анкетираних, њих 23 је заокружило књижевност, 19 језик, док 6 студената није могло да раздвоји своје опредељење за језик или књижевност.³

*

Јасно је да је у нас на свим нивоима образовања афинитет према језику на изузетно ниском нивоу, што је узрочно-последично везано са општедруштвеном небригом о језику. Разумљиво је отуда што је све мањи број оних који се опредељују за студије српског језика. То потврђује и податак да је за Групу за српски језик и књижевност у Београду ове године интересовање било испод нивоа који је Факултет предвидео. Јасно је и да се за студије матерњег језика добрим делом опредељујемо не према афинитетима, већ случајно, при чему, можда није престрого рећи, понекад једноставно залутамо. Код малог броја уписаних у току студија превагне интересовање за језик над почетним (или и трајним) интересовањем за књижевност. То за последицу, поред осталог, има и недовољан број језичких стручњака, стручних наставних, и не само наставних, кадрова. Овакву запуштеност језика понекад индиректно потпомажу и стручњаци из књижевних научних и наставних области, који као да заборављају да без језика нема књижевности, да је нецивилизовано неговати књижевност на запуштеном језику, са недовољно писменим, или неписменим народом. Примера ради, на београдској Катедри за српску књижевност је у предлозима нових наставних планова последњих година константан захтев за смањењем језичких предмета на

³ Овакав статус матерњи језик изгледа има и у другим словенским земљама: „Дипломирани филолози који се нађу као професори у средњим школама скоро без изузетка [...] предлажу својим ученицима анализу фабуларне структуре књижевног текста, јер сами нису у стању да анализирају његову језичку, граматичку структуру“ (Зузана Тополињска, *Кад Срби уче срјски...*, Актуелни проблеми граматике српског језика, Суботица–Београд 1999, 159–164).

студијској Групи за српску књижевност и језик. Ако се то усвоји, повећаће се број средњошколских наставника који „прескачу“ наставне јединице из језика и наставиће се сужавање простора за наставу српског језика, још увек најнационалнијег предмета у образовању. Ко ће имати од тога користи? Ово би имало смисла само ако би то водило одвајању студија књижевности од студија матерњег језика, стварању стручњака којима би се поверавала настава књижевности, односно настава матерњег језика у средњим школама.⁴

Чињеница је да све ово што се дешава са нашим књижевним језиком траје врло дуго, и чињеница је да се добро зна и упорно преглутује то да је добар део нашег народа, независно од степена образовања, недовољно писмен. Кад би се на свим нашим факултетима на пријемном испиту полагао српски језик, како се то на пример ради у Европи, мало би наших средњошколаца уписало факултет. Све ово указује на то да је наставу језика и наставу књижевности у средњим школама потребно што пре издвојити у посебне предмете, те уважити чињеницу да јединство наставе језика и књижевности у пракси не постоји.⁵ (На другој страни, обезбеђивање поштовања програмских садржаја не треба више везивати за делатност школских надзорних органа.) Само тиме би се избегла мајоризација књижевних дисциплина над језичким под плаштом формалног јединства наставе језика и књижевности.⁶

За хитност предложеног решења има више крупних разлога, а најкрупнији се тичу државних и националних интереса. Ма колико српски језик био у прошлости угрожен, данас се он, изгледа, нашао у тежој ситуацији него икад. У време када језик постаје главно национално обележје цивилизованих народа ми се не можемо договорити како да га дефинишемо, заштитимо, одредимо му ваљано место у школским програмима, како да научимо друге да нас по њему препознају. Тамо где је национално осећање најпотребније, у језику, ми га не умемо пронаћи. Зато, суштински, језика данас и нема у темељима српске националне културе.

⁴ За одвајање лингвистичких студија од студија књижевности недавно су се zaloжиле З. Тополињска (*Кад Срби уче српски...*, 159–164) и уз њу Даринка Горган-Премк (*Још о томе кад Срби уче српски*, Актуелни проблеми граматике српског језика, Суботица–Београд 1999, 159–167). Д. Г. Премк се залаже и за одвајање наставе језика од наставе књижевности у гимназијама, па и у свим другим средњим школама (Исто).

⁵ Настава језика је од наставе књижевности била одвојена у некадашњим језичко-преводиљачким смеровима. Одвојена настава језика и књижевности данас се успешно реализује у Филолошкој гимназији у Београду и у Гимназији у Сремским Карловцима.

⁶ Покушај популаризације језика организовањем такмичења за ученике основношколског и средњошколског узраста не мења ништа битно у степену опште писмености, ни у развијености афинитета према језику. Припреме за ова такмичења, како са знајемо од учесника у анкети са Учитељског факултета, организују се ван редовне наставе и њима је обухваћен мали број ученика са такмичарским склоностима. Тиме се поново само формализује настава српског језика.